

PRIKAZI KNJIGA

Naš časopis »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« ovim odlomkom započinje — uz izvorne istraživačke znanstvene priloge — donositi i prikaze knjigâ koje osvjetljavaju duhovno područje na kojem su se odvijali dijalozi naših filozofskih predaka ili prikaze knjiga o djelima naših filozofskih preda samih.

Prema tome u područje prikaza našeg polugodišnjaka ulaze samo one knjige koje obrađuju direktno hrvatsku filozofsku baštinu ili osvjetljavaju horizonte u okviru kojih se jasnije vide prilozi naših djedova u tim tada aktualnim filozofskim sintezama i stvaralačkim raspravljajima. Doći će tako u obzir i ona izdanja koja nisu najnovijeg datuma, ali su važna za naša suvremena istraživanja. A novih studija ima danas već mnogo.

U posljednje, naime, vrijeme sve više raste u međunarodnim kulturnopovijesnim relacijama interes za renesansni novolatinitizam, pa je potrebno da budemo informirani o bogatstvu tih istraživanja i otvaranju novih pogleda na minulu duhovnu prošlost. Drugim riječima, ovim će odlomkom naš časopis, prikazujući djela koja ulaze u područje naših istraživačkih zadataka, pomoći našim istraživačima, a i onima koji s interesom ta istraživanja prate, da mogu sa što više jasnoće i kritičnosti prilaziti davno prošlom vremenu koje više nije naše, ali u kome je rasla naša kulturna baština, a iz koje je konačno izrasla i naša duhovna sadašnjica. Kako se radi o filozofiji kao integralnoj komponenti svega kulturnoga življenja i stvaranja, ona će poslužiti izvan filozofskih okvira svima koji se bave istraživanjem bilo kojeg područja hrvatske kulturne povijesti.

Urednik

Paul Oskar Kristeller, HUMANISMUS UND RENAISSANCE I (str. 259) 1974, II (str. 346) 1976; njemačko izdanje (prijevod sa engleskoga), izdavač Wilhelm Fink — München.

I.

Svakako jedno od najznačajnijih evropskih izdavačkih poduzeća renesansne filozofije W. Fink iz Münchena izdalo je ove dvije knjige nesumnjivo danas najboljeg poznavaoa i najplodnijeg istraživača re-

nesansne filozofije P. O. Kristellera. U njemu su štampane 23 samostalne studije koje su bile djelomično publicirane u američkim, a neke u talijanskim i njemačkim stručnim časopisima i samostalnim brošurama, ali nikada do ovog izdanja u jedinstvenim knjigama. Prednost je rasprava što su uglavnom nastale po održanim predavanjima i tako svaka za sebe čini samostalnu cjelinu. Rezultat su pak — što sam autor navodi — dugogodišnjih izvornih istraživanja i u mnogočem toliko originalna, da autor moli da mu čitaoci oprostite i uvažite njegove argumente ako se njegova izlaganja ne poklapaju s već prihvaćenim univerzalnim mišljenjima o istim temama. Kristeller i napominje da obrađivana građa traži i nadalje mnogo studijskoga truda da bi bila svestrano kritički i dublje nego dosada osvjetljena. Istraživalački posao time nije završen, ali su kritički smjerovi daljnjih istraživanja ovdje jasno zacrtani. Teme ali i istraživalačka pitanja svuda su navedena iako sam autor napominje da su još mnoge rukopisne zbirke i dokumenti na stranim sveučilištima i mnogim arhivima ostali do danas neistraženi.

II.

U prvoj knjizi obrađuje Kristeller teme o antičkim, srednjovjekovnim i bizantskim izvorima renesansne filozofije kao i načinima i metodama njihova istraživanja, dok su u drugoj knjizi obrađene teme o misaonim sadržajima humanizma, neoplatonizma i neoaristotelizma, a i sam obrazovni, napose sveučilišni sistem i nastavne struke toga razdoblja u njihovu najširem značenju. Nadasve su zanimljiva Kristellerova izlaganja i diferenciranja klasičnih ideja i novih formulacija ideja u renesansnohumanističkom razdoblju. Uz filozofiju obrađivana su i pitanja općeg znanstvenog horizonta toga vremena, dakako prvenstveno pitanja glazbe, književnosti i likovne umjetnosti. Veoma su zanimljive i objektivno izložene teze o značenju koje je imala latinistička poezija uz — tada već izvornu — narodnu poeziju i to ne samo kao refleks učenjačkog latinskog jezika nego kao svojevrtni odraz duha vremena. Imale su dakle svoje kulturnopovijesno opravdanje jer je postala stvar moralnog prestiža misliti, stvarati i vladati se, od umjetnosti do političke i životne prakse, u skladu s idealima oživjele klasike, koja je bila nošena idejama individualizma i otkrivanja svijeta i čovjeka po kategorijama djelomice zaboravljene antike. Struke koje su bile obilježene oznakom «*studia humanitatis*» obuhvatale su područja gramatike, retorike, povijesti i moralne filozofije i to ove posljednje često izražene u literarnim oblicima. Uz to je dakako bio obvezatan studij pojedinih grčkih i rimskih autora u originalu.

Kristellerove kritički izložene i vrlo zanimljive povijesne varijacije u klasifikacijama znanosti daju također važan prilog orijentacijama te u vezi toga pitanja otklanjaju mnoge već uvriježene predrasude na tom području. Kristeller objašnjava, proširuje i produbljuje, a često u novom smislu izlaže već za gotovo uzete pojmove kao što su

renesansa i humanizam, pa sve do značenja tadašnjih pisama, vrijednih govora, historijskih objašnjavanja, biografija i disputacija. Tumači ih tako u svojevrsnom značenju, koje su te manifestacije u to doba imale. Stihotvorstvo, na primjer, nije bilo identično s posebnom pjesničkom nadarenošću, kako se to tumači danas, koliko s učenošću, a elegije, epigrami, satire i ode ovisile su o poznavanju metričkih oblika u koje su stavljani klasicistički sadržaji. Upoređujući broj latinista s brojem stručnih grecista autor također upozorava da je sva ta tematika tek u oskudnoj mjeri dosada kritički istražena. Otkrivanje pak doprinosa renesansne filozofske misli razvoju evropske filozofske misli uopće treba istraživati i interpretirati u dva vida: u vidu originalnosti nove misli i vidu o stupnju ovisnosti od tradicionalne klasike. U toj se građi nalaze različiti stupnjevi i različnosti eklekticizma, pa onda oblici recimo, kršćanskog ili prirodofilozofskog epikureizma, čisto stoičkoga ili stoičokršćanskoga moralizma, različiti oblici antičkoga ili moderniziranog (Montaigne) skepticizma i slično. Svakako se ne radi o jednoličnom i jednosmjernom misaonom pokretu, nego o različitim oblicima antitradicionalizma, koji se ne može sažeti u jedinstvenu humanističko filozofsku orijentaciju nego ukazuje na široko polje novih ideja i različitih horizonata, koji su stvarali osnovicu i izvorišta novovjeke filozofije. Osim toga ističe Kristeller da je upravo renesansno razdoblje ono u kome treba više nego u drugim razdobljima imati u vidu i poeziju i priloge znanstvenika sa drugih područja, napose prirodoznanstvenih i teoloških mislilaca. Ukratko humanizam nije termin jednoznačnoga smisla, što Kristeller svestrano obrazlaže.

III.

Započevši prvu knjigu općom raspravom o »humanističkom pokretu« i njegovu povijesnu značenju, Kristeller obrađuje u 3 slijedeće rasprave teme o aristoteličkoj tradiciji — napose etici, politici i retorici — platonizmu u renesansi te o poganstvu i kršćanstvu. S tim u vezi obrazložena je tema antiaristotelizma i njegova polazišta sve od platonizma pa do novih pogleda u prirodnim znanostima, iako je aristotelizam i u renesansi zadržao svoje ugledno mjesto. Jednako tako Kristeller ukazuje na mnogoznačnost pojma renesansnog platonizma, pa se može reći da je on toliko različit koliko ga predstavnika zastupa. U tom prelaznom razdoblju posebno obrađuje teme o odnosu humanizma i skolastike u Italiji, renesansnoj filozofiji i ulozi srednjovjekovne tradicije. Zanimljivo je poglavlje o talijanskom humanizmu i Bizantu iz kojega su baš u to vrijeme dolazili nosioci dotada nepoznatih klasičnih tekstova u Italiji, a pogotovo razlika između bizantinskog i zapadnjačkog platonizma. Antropološki problem talijanske renesanse uz istraživanje klasike, a napose problema rukopisnih ostataka, otvaraju posve nove zadatke daljim istraživanjima na tom području, a za koje Kristeller daje veoma značajne direktive. Rukopisi su, nai-

me, nova neistražena građa koju valja bezuvjetno izvaditi iz skrivenosti, da bi se mogla dobiti slika duha tadašnjeg vremena, koja nije u cjelini sadržana u štampanim djelima. U posljednjim su decenijama, tvrdi Kristeller, ta istraživanja izvanredno proširena. Sam autor spominje i svoj »Iter Italicum« (Leiden 1963—1967), koji sadrži popis nekatalogiziranih rukopisa humanista kao i »Latin Manuscript Books before 1600« u kome je on ispisao bibliografiju rukopisnih kataloga. No upozorava na činjenicu da mnogi rukopisi sačuvani iz razdoblja prije polovice XV. stoljeća (prije izuma tiska) imaju značenje posve završenih djela, koje su u novijim razdobljima imale štampane knjige. To, dakle, nisu skice za buduće radove nego poput ksilografija ostvaruju ono što su poslije izuma tiska dobile knjige. To su često jedinstveni originalni tekstovi pojedinih mislilaca.

No ima i rukopisa koji ne donose originalne koncepcije pisca, ali su zanimljivi iz drugih razloga kao npr. mjesta i vremena nastanka, značenje posjednika, vrijednost pisca i raznih povijesnih utjecaja na njihov nastanak. Kristeller ukazuje kako se vrijednost i značenje rukopisa mijenja od slučaja do slučaja, pa je za njihovo ocjenjivanje potrebno mnogo značajkog rada i kritičke akribije. Kristeller izlaže različite faze i oblike istraživanja rukopisne znanstvene građe, koji su vrlo raznoliki, no ni provenijencija samog rukopisa u jednoj određenoj biblioteci nije nevažna. Ukratko, u naše doba — kao nikad do sada — poduzete su sve veće akcije za potražnju izvorne građe davne prošlosti, koja se nalazi još neotkrivena upravo u rukopisima. U tom planskom zadatku u istraživanju bogatstva zajedničke evropske kulturne prošlosti treba danas da svi narodi sudjeluju, a ne da novi pronalasci budu tek stvar mode i slučajnosti.

Uz ove svoje studije već na koncu prve knjige Kristeller dodaje uz svaku studiju ogromnu i to svjetsku bibliografsku kritički izloženu informaciju, tako da će svaki budući istraživač na tom području lako ta istraživanja i kritička promatranja nastaviti, kada je po tom djelu tako svestrano informiran o dosadanjem svjetskom radu na tim pitanjima.

IV.

U drugoj knjizi uz opće teme ovoga bujnoga kulturnopovijesnog razdoblja autor posvećuje najveći broj studija upravo tada centralnoj točki evropskoga kulturnoga zbivanja, a to je u to vrijeme bila nesumnjivo Italija.

Uz posebne studije o humanističkoj učenosti u talijanskoj renesansi, o širenju talijanskog humanizma u Evropi, platoničkoj akademiji u Firenci, o položaju čovjeka u koncepcijama Ficina i Pomponazija, o muzici i učenosti u ranoj talijanskoj renesansi, o tadanjim talijanskim sveučilištima, pa sve do završnog poglavlja (XII) o talijanskom humanizmu i njegovom značenju, gotovo čitava knjiga obrađuje isto područje. Specijalne studije o etičkoj tematici toga razdoblja i

problemu učenosti šire publike općenito na prelazu iz kasnijeg srednjeg vijeka u razdoblje renesanse jasno su izloženi. No ni područje muzike, a ni sistem umjetnosti uopće nije propušten. U ovoj se knjizi na mnogim stranicama susreću imena naših hrvatskih mislilaca u dijaloškoj povezanosti sa tada najznačajnijim misliocima Evrope.

U bogatim bilješkama uz te rasprave i to u prvoj knjizi na 37 sitno tiskanih stranica, a u drugoj na 55, nanizana je i često ukratko objašnjena gotovo sva najznačajnija svjetska literatura, koja tu tematiku obrađuje, tako da time ova knjiga postaje bogati informator i putokaz za nastavljanje tih istraživanja.

Na koncu je dodana i bogata bibliografija (preko 70 jedinica) knjiga i studija autora knjige (Kristellera), što je također za naša istraživanja vrlo značajan informativni prilog.

Na završetku kratkog upozorenja na ovo značajno Kristellerovo znanstveno djelo, treba svakako pohvaliti zalaganje za njeno ovako prvi puta složeno i u njemačkom jeziku izdano ostvarenje, koje je izvršio njegov urednik Eckhard Kessler, član Seminara za filozofiju i duhovnu povijest humanizma na sveučilištu u Münchenu i prijevod sa engleskoga koji je učinila Renata Schweyen-Ott služe uredniku i prevodiocu na čast. Djelo svakako ulazi u značajna djela poznate izdavačke kuće Wilhelma Finka u Münchenu.

Uladimir Filipović

Eckhard Kessler: THEORETIKER HUMANISTISCHER GESCHICHTSSCHREIBUNG, naklada Wilhelm Fink, München 1971.

Kako su ovi naši »Prilozi«, kao izraz i rezultat započetog sistematskog istraživanja povijesti hrvatske filozofije, počeli izlaziti prošle godine to se valja informacijom, prikazom ili recenzijom osvrnuti i na ona djela koja su u vezi s predmetom spomenutog istraživanja.

U tom smislu valja svakako svratiti pozornost i na knjigu spomenutu u naslovu koju je sastavio znanstveni asistent Instituta za duhovnu povijest humanizma pri katedri za filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Münchenu. Autor je inače poznat po tome što zajedno s Ernestom Grassijem, donedavnim predstojnikom spomenutog instituta i još uvijek direktorom Talijanskog centra za humanističke i filozofijske studije (Centro Italiano di Studi Umanistici e Filosofici) u Münchenu, izdaje i uređuje Humanističku biblioteku (Humanistische Bibliothek) pod pokroviteljstvom nakladne kuće Wilhelma Finka u Münchenu. Ta biblioteka može biti interesantna za sve koji se bave s bilo kojeg aspekta humanizmom i renesansom, jer se u jednom njezinom nizu (Reihe I) objavljuju monografske studije o pojedinim autorima, djelima i problemima humanističkog i renesansnog razdoblja (do sada izašlo dvadesetak knjiga među kojima kao četvrta u tom